

Поляризація політичних сил суспільства в Україні: від ідеологічної дихотомії до політичного конфлікту культур.

Якщо визнати, що соціальна норма визначає історично сформовану в конкретному суспільстві межу, міру припустимої поведінки, діяльності людей, соціальних груп, соціальних організацій, то в нинішньому українському суспільстві ця «межа» не завжди й не для всіх наявна. Масова девіантна поведінка стає серйозним гальмом розвитку соціально-політичного процесу. Відхилення в суспільній поведінці одних приводить до втрати впевненості в безпеці інших. Зростання напруги в суспільстві частина населення прямо пов'язує з проведеними змінами в політичній і економічній сферах. Активне входження в життя злочинних угруповань впливає на «розмивання» системи цінностей держави й суспільства, на трансформацію політичної культури.

Поляризація політичних сил суспільства й неминуча ідеологічна дихотомія ведуть до гострого конфлікту політичних культур. Корисне в цьому сенсі судження В.В. Смірнова, який вказує, що політична поляризація суспільства обтяжена такими особливостями політичної культури, як її ідеологічна дихотомічність (кожному надається місце по той або інший бік барикади) і відсутність традиції політичного компромісу, нетерпимість до інакодумання. Тому майже всі скільки-небудь значимі конфлікти ...політизуються й ідеологізуються. Конфліктність і соціальну напругу не можна розглядати лише зі знаком мінус: протиріччя містять у собі спонукальний мотив розвитку й сприяють знаходженню нової якості політичного процесу. Зміцнення центристської ідеології та центристських сил, змушує дихотомічність політичної культури поступитися місцем більш прийнятній моделі, де домінуючим стає центр політичного спектру.

Аналіз подібної ситуації в Україні та інших пострадянських держав дозволяє сформулювати низку пояснень подібної ситуації:

- по-перше, резерви адаптації населення до ненормальної соціально-політичної обстановки виявилися значно більшими, ніж це здавалося;

- по-друге, дається в знаки втома людей від усіляких революційних переходів, коли ефект радикальних кроків незначний, очікування не задоволені, а негативні соціальні наслідки змін, що наступили, відчутні;

- по-третє, в суспільну свідомість була вкорінена індивідуалістична установка – «кожний виживає поодиноці», сформувалася звичка до нестатків.

- по-четверте, феномен протестної активності розщеплюється на потенційний і реальний рівні готовності до рішучих дій. Між невдоволенням і готовністю до реальної справи існує розрив.

- по-п'яте, соціальний протест без опори на конкретну політичну ідею, без певної політичної організації ніколи не приводить до зміни режиму. Частина населення ставиться до політики байдуже, знаходиться поза партійністю.

- по-шосте, спостерігається мозаїчність розподілу соціальної напруги та конфліктності за територіями і соціальними групами. У центрі ситуація більш сприятлива, ніж у депресивних регіонах.

Конфліктогенність політизованого суспільства проявляється в нових типах політичної культури, у її агресивно-екстремістських моделях. Цей фактор має особливе значення, оскільки на перше місце виходить конфлікт цінностей, що лежать в основі політичних культур. Динаміка політичного конфлікту в економічно розвинених суспільствах найбільшої сили набувають економічні й культурні фактори, у менш розвинених - етнічні та релігійні. Стосовно політичної культури сучасної України, можна стверджувати, що у конфлікті субкультур діє вся сукупність факторів, властивих політичному конфлікту, саме тому він має не менш гострий і суперечливий характер, ніж конфлікт між учасниками політичного процесу. При цьому політико-культурний конфлікт вимагає більш детального вникання в проблему

співвідношення насильства та узгодження, тому що в сфері «тонкої матерії» культури характер протікання конфлікту та інструментарій протиборчих сторін може, як ніде, нанести непоправні збитки.

Можна погодитись з твердженням про те, що конфлікт політичних субкультур не слід розглядати як фатальне і некероване явище. «Формування на базі культурних розходжень мобілізаційних груп - суб'єктів політичних конфліктів - відбувається під впливом безлічі різноманітних факторів, особливо політичних, і в жодному разі не є упередженим. Тут, як ні в жодному іншому типі політичного конфлікту, вирішальна роль залишається за соціальним управлінням, покликаним попереджати назріваючі протиріччя та регулювати саме протікання конфлікту в цивілізованих, правових межах» [84, 198].

Неінституційних факторів, які впливають на трансформацію політичної культури та визначають її тип. Закономірною рисою нинішнього перехідного періоду є маргінальність певної частини населення, яка впливає на політичну культуру, а через неї - на політичний процес. З того часу, як в 1928 р. Р. Парк уперше застосував словосполучення «маргінальна людина» [458, 881 -893], науковий інтерес до цього соціального явища не слабшає.

При всьому різноманітті підходів, дослідники єдині в тому, що в основі цього явища є «невизначеність», «крайність», «граничність». Уявляється вірним визначення цього явища як об'єктивного процесу втрати індивідами своєї ідентифікації з певними соціальними спільнотами, зміни соціального стану окремих груп внаслідок зміни їх суспільного статусу, рівня доходів.

Маргінальність, як духовний стан, супроводжується втратою підвалин духовності, коли люди стають байдужими до своїх і чужих цінностей, при цьому вони легко поривають з традиціями. Це явище має соціально-політичне й духовно-моральне коріння. Екскурс в історію дозволяє стверджувати, що «маргінальний сектор» соціуму на всіх реформістських етапах неминуче «активізується». Наростання процесу маргіналізації населення характерне для всіх періодів змін у нашій країні в XVII - XX

століттях. Стосовно української історії можна вести мову про маргіналізацію суспільно-політичного життя цілих епох. Для нинішньої ситуації характерною є поява маргіналів не лише традиційного типу, але й «нових» маргіналів, у число яких входять люди з досить високим освітнім рівнем, розвиненими потребами, великими соціальними очікуваннями та політично активні. Джерелом цього явища є соціальне пересування «згори - донизу». Це ті співвітчизники, які ще не стали «знедоленими», але поступово втрачають раніше набутий соціальний рівень, престиж, а також статус і життєвий комфорт. Основними соціально-професійними групами, що є «постачальниками» «нових» маргіналів можна визнати реформовані Збройні Сили, підприємства ВПК, а також сільську інтелігенцію тощо.

Сучасна маргінальність має цілком визначену регіональну характеристику (працевзбиткові, депресивні території), розподіляється за формами власності (мале підприємництво), має явний соціально-демографічний відтінок (жінки, люди літнього віку, неповні та багатодітні родини). Для цих соціальних груп відбулися незворотні зміни, пов'язані з кардинальними змінами їх положення в системі суспільних відносин.

Характеризуючи маргінальність з позицій політичної культури, можна констатувати, що вона є породженням процесу падіння авторитету традиційних цінностей стосовно політики, результатом невизначеності нових ціннісних орієнтирів. Небезпека цього соціального явища полягає в тому, що, будучи «людиною на узбіччі, у тіньовій стороні життя офіційних структур», маргінал неминуче починає вести «війну проти всіх», стаючи деструктивною складовою суспільного життя.

Одна з причин наростання маргінальності в сучасній Україні вбачається у втраті соціальної стійкості особистості, яка базується на втраті політичного, громадянського статусу, в тому числі й незайнятості працездатного громадянина. Ця проблема має досить істотне значення й заслуговує окремого розгляду. Безробіття не може бути віднесеним до бажаних, хоча й прогнозованих наслідків економічної політики. Вивільнення

частини працездатного населення належить до неінституційних факторів, що впливають на трансформацію політичної культури, на соціально-політичну ситуацію.

Проблему безробіття варто аналізувати не лише з позицій економіки, а, у першу чергу, з соціально-політичних і духовно-моральних, етнополітичних і військово-політичних позицій. Втрата зайнятості, як правило, спричиняє неминучу зміну соціального статусу, що безпосередньо впливає на зміну установок і ціннісних орієнтацій особистості, спонукує індивіда переглянути усталені зразки поведінки та моделі дії. На підтвердження цієї тези можна послатися на думку низки політологів, які стверджують, що загострення політичної ситуації в регіонах України багато в чому визначається не лише етнополітичними факторами, але й кризою місцевих галузей економіки, масовим безробіттям, що породили нові моделі політичної поведінки громадян.

Для сучасної України суттєвим джерелом маргінальності є міграційні процеси. У сучасних умовах міграція багато в чому обумовлена виходом на перший план політичної й ціннісної домінанти, що раніше лише «була присутня» у мотиваційних обґрунтуваннях. Для поліетнічної України етномаргінальність може стати «бомбою уповільненої дії», оскільки спричиняє втрату національної ідентичності мігрантами, веде до виникнення загостреного почуття втрати рідного середовища, у низці випадків - до залучення в чуже мовне і культурне середовище, створює умови для виникнення політичної культури агресивного типу. Маргінали неминуче породжують своєрідні субкультури, активно руйнують традиційні параметри соціуму, контрпродуктивні у суспільному житті. Таким чином, маргіналізація частини населення може бути віднесена до числа серйозних проблем, а також факторів, що негативно впливають на політичну культуру в умовах глобалізації.

Однією з гнітючих проблем сучасного українського суспільства стає ксенофобія, ворожість до чужинців - іноетносів, релігійних меншин, до

специфічних груп, які помітно відрізняється від більшості суспільства своїми цілям та інтересами.

Розвиваючи тему маргінальності та фобій, зазначимо, що їх коріння, імовірно, варто шукати, також, і в зміні відносин між державою та індивідом. У наявності суперечлива тенденція: з одного боку, держава сьогодні відмовляється від зайвої опіки громадянина, від «суперпатерналізму» стосовно особистості, пропонуючи людині самій стати творцем свого життя, а, з іншого боку - індивід все ще перебуває під сильним впливом традиції одержавлення приватного життя, коли держава і влада брали на себе відповідальність за прийняття й виконання рішень з усіх життєво важливих питань. Утриманська позиція, що роками формувала обивателя також може розглядатися як одна з причин маргіналізації значної частини населення України. Маргінальність відповідним чином впливає на окремі сегменти політичного менталітету, трансформація якого впливає на зміни в політичній культурі, на політичну стабільність.